

Kentsel Peyzajda Engelli/Yaşlı Birey İçin Bağımsız Hareket Olanağı ve Evrensel Tasarım Kavramı

*Aysel USLU

Nasim SHAKOURİ

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Aydınlikevler/ANKARA

*Sorumlu yazar: uslu@agri.ankar.edu.tr

Geliş tarihi: 11.10.2012

Özet

Çoğu zaman toplumsal bir varlık olarak engelli kişilerin genç, yaşlı, kadın, erkek ya da “standart, normal” olarak tanımlanan diğer bireylerle istekleri ve gereksinimleri aynıdır. Farklı özelliklere sahip tüm bireylerin bir arada zaman geçirmeleri, aktif ya da pasif bir aktiviteyi ortak bir mekânda olmaları sosyolojik ve psikolojik açıdan mutlak gereklidir. Bir grubun ayrı tutulması, kimi zaman beklenen yararın aksine ayrı tutulan grup için “damgalama” veya ayrı tutma anlamına gelebilmektedir. “Evrensel tasarım” ya da herkes için tasarım kavramı da bu bilincin artması ile ifade edilmekte ve yaygınlaşmaktadır. Bu araştırmada, evrensel tasarım kavramının tanımlanmasına ve bu tasarım anlayışına dayalı olarak kentsel peyzaj içinde engellilerin sorunlarını çözmeye yönelik yöntemler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Eşitlik, Evrensel tasarım, Hareket, Kentsel tasarım

Opportunity for the Independent Movement of Disabled / Elderly People in Urban Landscape and the Universal Design Concept

Abstract

Most of the time, the wishes and requirements of disabled persons are the same with young or old, men or women in a word; normal people are the same. It is an essential factor for all persons with different characteristics and abilities to be together in active or passive, social and psychological activities, in the same places. Keeping disabled people separately in social activities may have some disadvantages because of marking them as an abnormal people. The “universal design” concept is expressed by increasing the awareness of this fact. In this article the concept of universal design is explained. Also, according to the universal design objectives, the design methods that solve disable persons problems in urban landscape are represented.

Key Words: Disability, Equality, Universal design, Movement, Urban design

Giriş

Ülkemizde iyi niyetle yapılan pek çok park uygulamasında “görme engelliler parkı”, “yaşlılar parkı”, “kadınlar parkı” ya da “engelli çocuklar parkı” adı altında farklı bir sınıflama ve ayrımcılık ile belirli bir grubun konforunu sağlayacak, onlara özel kamusal mekân tasarımları vurgulanmaktadır. Bu uygulamalardaki amaç, farklı görülen ya da özel ilgi gerektiren, hassas grupların, bu “özel” mekânlar içinde daha bağımsız davranacakları ve rahat hareket edecekleri inancıdır. Oysa, belirli bir grup için yapılmış, onlara özel tahsis edilmiş uygulama alanları, çoğunlukla amacına ulaşamamaktadır. Çoğu zaman toplumsal bir varlık olarak engelli kişilerin, genç, yaşlı, kadın, erkek ya da “standart, normal” olarak tanımlanan bireylerin istekleri ve gereksinimleri aynıdır. Farklı özelliklere sahip tüm bireylerin bir arada zaman geçirmeleri, aktif ya da pasif bir

aktiviteyi ortak bir mekânda olmaları sosyolojik ve psikolojik açıdan mutlak gereklidir. Bir grubun ayrı tutulması, kimi zaman beklenen yararın aksine ayrı tutulan grup için “damgalama” veya ayrı tutma anlamına gelebilmektedir. “Evrensel tasarım” kavramı da bu bilincin artması ile ifade edilmekte ve yaygınlaşmaktadır. Günümüzde evrensel tasarımın prensipleri, endüstri ürünleri tasarımında, kentsel alanlardaki pek çok tasarımda (kamusal alanlar, parklar, yollar, yaya bölgeleri gibi) uygulanmaktadır.

Bulgular

Kentsel tasarımda kullanılan peyzaj erişilebilirliği ve evrensel tasarım gibi kavramlarda engelli, çevresel faktörler nedeni ile yoğunlaştırılmış etkilerin azaltılmasına yönelik yaklaşımı; kentsel mekanlara ve ürünlere getirmektedir. Nitekim özellikle kamusal alan tasarımı, sokak, meydan, rekreasyonel amaca hizmet

eden yeşil alan, park vb. alanların tasarımında; görme engelli, yürüme engelli bireylerle birlikte yaşlılık, hamilelik, bebekli anne, zihinsel karmaşa içinde olma durumları da bir engel olarak dikkate alınmakta ve detaylı tasarım çözümleri üretilmekte, özellikle, bireylere bağımsız olarak hareket edebilme olanakları sunulmaktadır (Uslu 2005, Bekci 2012).

Evrensel tasarım- “universal design” kavramı

“Evrensel tasarım” engelli olan ya da olmayan tüm bireylere eşit kullanım olanakları veren ürünlerin üretimi ve tasarımıdır. Ya da; yaş, yetenek ve durumlarının farklılıklarına karşın tüm kullanıcıların (bireylerin) mümkün olduğu oranda kullanımlarını sağlayan çevre ya da tüm tasarım ürünlerinin tasarım yaklaşımıdır. Evrensel tasarım, aynı zamanda herkes için tasarım, diğer bir deyişle engelsiz tasarım gibi kavramlarla da anılmaktadır. (“*design for all*”- herkes için tasarım , “*barrier-free design*”- engelsiz tasarım).

Evrensel tasarım yaklaşımı, genç, yaşlı, ya da fiziksel ve mental yetileri sınırlı olan ya da olmayan tüm kullanıcılara eşit oranda servis veren/hizmet eden mekan ve ürünlerin tasarımını kapsar. Bir moda ya da yeni bir gündem konusu olmaktan öte evrensel tasarım, modern çağımızın koşulları ile birlikte gelişen bir yaklaşımdır. Yani mimarlık-kentsel tasarım, enformasyon teknolojileri, iletişim ve ulaşım teknolojileri dâhil pek çok tasarım alanını içermektedir. Dünya genelinde; ürün, çevre ve servislerin daha kullanılabilir (erişilebilir) olarak tasarlanmasında pek çok itici faktör oluşmaktadır. Bu itici güçler,

- Modern iş dünyasının yarışmacı ve küresel doğası,
- İletişim teknolojisinde parlak ve hızlı gelişmeler,
- Uluslararası engelli hareketleri,
- Dünya genelinde hızla artan yaşlılık
- Dünya genelinde artan engelli nüfus.

Evrensel tasarım erişilebilirlik standartlarından öte, farklı tasarım alanlarında (ürün, kent, çevre, peyzaj vb.) erişilebilirliği, kullanılabilirliği ve daha iyi

tasarımların yaşama geçirilebilirliğini arttırmayı amaçlamaktadır.

Özel bir tasarım ya da adaptasyon gerekmeksizin tüm insanlara mümkün olduğu oranda eşit kullanım olanakları veren çevre ve ürün tasarımı anlamına gelen evrensel tasarımın ilkeleri şöyledir (Uslu 2005);

1. *Eşitlik*; farklı yetilerdeki bireylere uygun, kullanışlı tasarım ile kullanımda eşitlik sağlanmalıdır. Bunun için;
 - Tüm kullanıcıların kolaylıkla anlayabileceği tanımlarla kullanım ya da kullanım alanı tariflenmelidir.
 - Herhangi bir kullanıcının ayrı tutulması ya da damgalanmasından kaçınılmalıdır.
 - Tüm kullanıcılar için güvenlik ve mahremiyet sağlanmalıdır.
 - Tüm kullanıcılara hitap eden, çekici ve yüksek kalitede tasarım unsurlarına yer verilmelidir.
2. *Esneklik(kullanımda)*; tasarım ürünü ya da tasarlanmış kentsel alan bireysel tercihler ve yetilere uygun olanaklar sunmalıdır. Yani;
 - Kullanım çeşitlerinde tercihler sunulmalıdır.
 - Sağ ya da sol elle kullanım ve erişim olanakları olmalıdır.
 - Kullanıcıya ilişkin detayların değerlendirilmesi yapılmalıdır,
 - Kullanıcı hızına uygunluk sağlanmalıdır.
3. *Basit (yalın) ve anlamlı kullanım*, tasarım ürünü (bu bir kentsel alan da olabilir), kolaylıkla anlaşılabilir, deneyimi olmadan da rahatlıkla kullanılabilir olmalıdır. Bireylerin dil yeteneği ve mevcut konsantrasyon seviyelerindeki farklılıklara karşın tasarım ürünü tüm kullanıcılara anlaşılabilir olmalıdır.
 - Gereksiz karmaşa elimine edilmelidir.
 - Beklentilere yanıt verilmelidir.
 - Farklı dil ve anlama/okuma yeteneklerine ya da okur-yazar olmayan bireye uygun olmalıdır.
 - Önemli bilgiler kullanıcının dikkatine sunulmalıdır.
 - Tasarım ürünü kullanımdan sonra da geri besleme yapılarak, tasarımın etkinliği geliştirilmelidir.

- Oturan ya da ayakta duran herhangi bir kullanıcı için önemli olabilecek ayrıntılar açık ve net çizgilerle ifade edilmelidir.
- 4. *Pratik (basit ve anlaşılır bilgi)* kullanıcının algılama yetilerini ve farklı koşulları dikkate alınmaksızın kullanıcıya faydalı, etkili bilgi tasarımı sunulmalıdır.
 - Gerekli bilgiyi kullanıcıyı sunmak için, farklı biçimlerde (resimsel, sözlü-işitsel, dokunmatik vb.) verilmelidir.
 - Gerekli bilginin verilmesi için zıtlıklardan yararlanılabilir.
 - Okunabilirlik (anlaşılabilirlik) en üst seviyede olmalıdır.
 - Uyarıcılar ve uyarılar basit ve sade dille anlatılmalıdır.
 - Algılama yetileri sınırlı bireyler tarafından kullanılan alet ve teknik farklılıklar ile donatılmalıdır.
- 5. *Koruma ve güvenliği; hatalara tolerans, kaza ve istenmeyen durumlar için tehlikeleri ve tehditleri en aza indirmek gerekir.*
 - Düşme, yaralanma gibi durumlara neden olabilecek hata ve tehlikelere karşı önlemler alınmalı.
 - Tehlikelere karşı uyarıcılar olmalıdır.
 - İzleme ve kontrol mekanizması sağlanmalıdır.
- 6. *En az fiziksel efor,*
 - Vücudu zorlamayan koşullar,
 - Anlamlı ve kabul edilebilir efor olmalıdır
 - Tekrar tekrar yapılan eylemlerden kaçınılmalıdır
 - Kullanıcının sürekli olarak fiziksel efor harcamasına karşı önlemler alınmalıdır.
- 7. *Kullanım ve yaklaşımda ölçü ve mekân esas alınarak vücudu zorlamadan kolay erişim sağlanmalıdır.*
 - Rahat ve konforlu bir çevre sunulmalıdır.
 - Tutma, bükme, çekme ve farklı el ölçülerine uygun çeşitlilik sağlanmalıdır.
 - Yardımcı araç ve bireylere ihtiyaç duyan kullanıcılara yeterli mekânların sağlanmasına özen gösterilmelidir.

İstatistikler dünya genelinde; kentleşmenin ve engelli nüfusun arttığını göstermektedir (Anonymous 2012). Yani her geçen gün daha fazla sayıda insan kentsel ortamlarda yaşamakta ve kentsel tasarımların kendilerine sunduğu/ ya da sunmadığı hizmetlerle yaşamak zorundadır.

Gelişmiş uygar toplumlarda kentsel tasarımın temel ilgi alanı yaşam kalitesini yükseltmek sağlıklı yaşanabilir çevreler yaratmaktır. Bunu yaparken özellikle eşitlik, sosyal sınıf farkı yaratmaksızın herkese uygun mekânlar yaratma, tasarlama hedefi önceliklidir. Daha yaşanabilir kentsel çevrelerin varlığı da bir gelişmişlik ve çağdaşlık göstergesi olarak tüm dünyada kabul görmektedir.

Kentsel tasarım ve kent planlamanın öncelikli ilgi alanı; kentlerin daha eşitlikçi ve demokratik olarak fiziki ortamları barındırmasına yönelik araştırmalardır. Farklı özelliklere sahip tüm bireylerin aktivite ve servislerden eşit oranda yararlanmaları sağlamak öncelikli gündem maddesidir (Frey 1999).

Engelli tanımı

Engelli tanımlamak üzere gerek yazın dilinde, gerekse konuşma dilinde çok farklı ifadelerle (engelli, özürlü, sakat vb.) kavram karmaşası yaşanmaktadır (Türk Standartları Enstitüsü, 1999). Özürlü ve yaşlılar için güçsüzler ifadelerini seçerken, yasal tanımlamada “özürlü” kelimesi tercih edilmekte, “engelli” kelimesi ise medya ve bazı bilimsel çalışmalarda kullanılmaktadır.

Engellilik, a. Fizyolojik yetersizlik açısından engellilik durumları, b. Algılamaya bağlı engellilik durumları, c. Dış fiziksel işlerde yetersizliğe sebebi olan engellilik durumları ve d. Teknik olarak engelli statüsü olarak gruplandırılabilir (Bekci 2012).

Ayrıca kişi geçirdiği iç hastalığın türüne göre vücut için gereken hayati fonksiyonlarının kendine yetecek düzeyde olmaması (fiziksel, mobilite bozuklukları ya da solunum bozuklukları gb.) durumunda engelli olarak değerlendirilmektedir.

Algılamaya bağlı engellilik durumları, doğuştan veya daha sonra işitme veya görme engelli ya da daha geniş kapsamda beyin ile ilgili algılama ve algıladığını doğru yorumlayamama durumları da engellilik

kapsamına girmektedir. Duyusal (görme bozuklukları, işitme bozuklukları), zihinsel (duyusal ve sosyal bozukluklar), kavramaya ve algıya ait (öğrenme bozuklukları, dikkat yetersizlikleri ya da eksiklikleri gibi) yetersizliklerde engelli tanımını kapsamaktadır.

Tanımların ve kavramların kapsamaları, engele bakış açısını göstermek açısından önemlidir. Zira, engellilik, kentsel tasarımda yapılan uygulamalara yansımakta, engelliye uygulanan hak ve hizmetlerin boyutunu göstermektedir.

Kentsel tasarım ve engelli/ engellilik

Kentsel tasarımda temel amaç; kullanıcının beğeni, ihtiyaç ve tercihlerine yanıt verecek konforlu, güvenli, kaliteli

mekânlar kurgulamaktır. Bu nedenle; temel yönlendirici birey ve bireyin özellikleri, beklentileridir. Bireylerde görülen farklılıklara bağlı olarak mekândan beklenen özellikler de değişecektir. Tasarımcının ve plancının yeteneği ve yeterli eğitimi, bu ikilemin çözümündeki temel anahtardır. Çok farklı istek, özellik ve beklentileri olan bireylerin aynı mekânda yer alarak hoşnut olmalarını sağlamak ise; kentsel tasarımın gücünü oluşturur. Güçlü, yaratıcı ve etkin bir mekân tasarlamada; temel yaklaşım herkes için demokrat, eşitlikçi hizmet veren yaklaşımdır.

Bireylerin özellikleri (fiziksel, algısal, zihinsel) tasarımın tipini ve tasarım elemanlarını belirler (Tablo 1) .

Tablo 1. Engel durumları ve uygun tasarım özellikleri

Bireyin davranış, algısal ve fiziksel aktivitelerini kısıtlayıcı durumlar	Bu durumlara uygun tasarım özellikleri
Algılama ve duyu organlarında kaybı (görme, duyma, dokunma, koklama yetilerinde kayıplar, yetersizlikler, yaşlılık vb. durumlar)	Algılamayı kolaylaştıracak uyarınlar (sesli, dokunulabilir yüzeyler, koku vb. uyarınlar) Kolay ayırtılabilir donatı (zıt renklerde) Uygun bitkisel tasarım (akılda kalıcı, hatırlatıcı dekoratif bir bitki, kokulu bitki, renk özelliklerinden yararlanma gibi.)
Kas ve iskelet sisteminde deformasyonlar, Yavaş hareket, Güçsüzlük, Sık dinlenme ihtiyacı	Yeterli ve uygun niteliklere sahip banklar (arkalıklı, kalkmaya yardımcı kollar vb.) Yeterli sayıda tuvalet, çeşme gibi mimari elemanlar Oturma ve dinlenme alanları, uygun cepler, (sosyal aktivitelere katılım ve seyir olanakları).
Hareket kısıtlılığı	Tekerlekli sandalyeye engel olacak unsurların azaltılması (rampa vb.) Bitkisel tasarımda uygulamalar (Yüzlek köklü bitkilerle, dikenli meyvesi olan türlerin kullanılmaması vb.)
Unutkanlık, hafıza zayıflığı, yönlenme güçlüğü vb. zihinsel durumlar	Akılda kalıcı objeler Ses çıkaran döşeme malzemeleri(ahşap vb.) Yüzeyde farklı döşemeler, Bitkisel tasarım (farklı renk ve koku özellikleri ile), Tanımlayıcı grafiksel tabelalar

Kentler, tekerlekli sandalye kullanıcıların, sınırlı yürüme ve hareket yetisine sahip olanların, el becerilerinde yetersizlikler ve güçsüzlük, hatırlama, konsantrasyon ya da anlama güçlüğünde olan bireylerin ve görme, kısmen görme ya da duyma yetisi sınırlı bireylerinde kullanıcı grubuna dahil oldukları öngörülerek tasarlanmalıdır (gelişmiş ülkelerde engellilik tanımı, daha da

genişletilerek, kan hastalıkları, kanser ve AIDS vb. hastalıklarda bireyi kısıtlayan durumlar olarak kabul edilmektedir). Bu amaçla kentsel tasarım; engeller, işaretler, kent mobilyaları, yürüme yolları, kaldırımlar, rampalar, yaya geçişleri, park- yeşil alanlara erişim ve bu alanlarda yapılacak bitkisel tasarımı konularını kapsamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Kentsel tasarım ve engellilik ile ilgili konular

Yapısal tasarım boyutu	Bitkisel tasarım boyutu	Sosyal boyut
Kaldırım: döşeme, yüzey bağlantıları, yükseklikleri, genişlikleri	Gölge yapıcı tür seçimi	Toplumsal birlikteliği teşvik edecek mekânların varlığı
Yaya geçidi: genişlik, uyarıcılar	Koku etkisi ile uyarıcı ve yönlendirici türler	Sosyal aktivitelere pasif (seyir) ya da aktif olarak katılıma olanak verecek uygun mekânların varlığı
Donatılar (bank, çeşme, tuvalet, aydınlatma, çöp kutuları) yükseklikleri, yerleri, genişlikleri konumları	Mekân tanımlayıcı- vurgulayıcı ve dekoratif türler	Bireyleri harekete teşvik edecek engelsiz ve çekici tasarım unsurlarını barındıran uygulamalar
Teknolojik olanaklar	Kelebek, kuş vb. canlılara çekici olan ve alanın ekolojik zenginliği artıracak türler	Sosyal aktiviteler için toplantı, şenlik ve özel günlerin organize edilmesini sağlayacak yönetsel konular
Sesli dokunmatik uyarıcılar	Diken, kabuk, kök, meyve vb. parçaları ile tekerlekli sandalyeye engel olmayacak tür seçimi	
Endüstriyel tasarım ürünleri (tutma, çekme olanakları)	Meyve, kök vb. parçaları zehirli türlerin kullanılmaması	
Ulaşım olanakları: bağımsız hareket etmesini sağlayacak düzenlemeler, uygun toplu taşıma araçları		

Türk Standartları Enstitüsü (Türk Standartları Enstitüsü, 1999), özürü ve güçsüzleri (yaşlılar), ele alarak kullanıcıları, fiziki özürü, bedensel özürü, tekerlekli sandalye kullanan özürü, yürüyebilen özürü, görme, işitme özürü ve yaya olarak sınıflandırmıştır.

Kentsel ortamlar, engelli bireyin bağımsız hareket olanağını arttıracak düzenlemeleri kapsamalıdır. Günlük yaşam aktivitelerine (zorunlu alış-veriş, banka vb. hareket ile istekli olarak katılacağı yürüyüş, park ziyareti vb.) sorunsuz katılımları sağlanmalıdır. Ancak kentlerimizde kentsel altyapı ve donatılara ilişkin yapılan yanlış uygulamalar, bireylerin çalışma, dinlenme yani yaşam ortamlarını gerçek engellerle donatmaktadır. Kent kullanıcılarının hemen her biri yaşamlarının belirli dönemlerinde kısa ya da uzun dönemlerde hareket zorlukları yaşayabilir. Bu dönemler; hamilelik, yaşlılık, kırıklar, baş dönmeleri, bayılma vb. dönemlerdir.

Kentsel ortamlarda var olan engeller (merdivenler, rampa yokluğu, uygunsuz eğimli rampalar, parlak ve kaygan yüzeyler, yanlış bitkisel tasarımlar vb.), bireyin bağımsız olarak tek başına hareket olanağını

kısıtlamaktadır. Bu durum ise; engelli bireyin sosyal iletişiminin engellenmesi ve sosyal izolasyona maruz kalması demektir. Kentsel alanlarda; park vb. rekreasyon alanlarını kullanamama, farklı gruplarla bir araya gelememe bireyi yalnızlaştırmanın yanısıra ruhsal ve bedensel sorunlar yüklemektedir. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde tüm bu sorunların yok edilmesi için “bağımsız yaşam” kavramı ve hakkı savunulmaktadır. Bağımsız yaşamı destekleyen kentsel tasarım kararları ve uygulamaları, engelli dostu yani kentli dostu yaklaşımdır.

Kentlerin mekân organizasyonlarında “insan” baskın olarak ele alınmalıdır. Oysa; otomobil öncelikli, hıza teşvik eden düzenlemeler bugün kentleri engellerle donatılmasındaki en önemli yaklaşımdır. Araçların kent içerisinde durmaksızın sabit bir hızla hareket olanağı veren uygulamalar, yürüme ve yaya yolları eksikliği, üst geçitler kentleri insanlar için değil arabalar için uygun ortamlar yaratmaktadır. II. Dünya savaşıdan sonra popüler olan otomobile dayalı kent planlama yaklaşımı bugün medeni toplumlarda geçerliliğini kaybetmiş bir yaklaşımdır.

Çağdaş kentlerde yaşanabilir mekânlar yaratma amacı ile yapılan kentsel tasarım gündemini; tasarımda “*hassas sınıf*” olarak öngörülen özellikle kadın, çocuk, yaşlı ve engelli bireylerin bağımsız olarak hareket olanaklarını arttıracak, engellerden ve güçlüklerden arındırılmış sosyal ve fiziksel ortamları yaratma önceliği oluşturmaktadır.

Herkes için tasarlanmayan kentsel mekân, bir başka grup için dezavantajlarla dolu olabilmektedir. Özellikle; engelli bireylerin yardım gereksinimleri, bireysel yeti ve dikkat özellikleri ele alınmadığında; bireyin alt yapısına uygun olmayan, bireye hizmet etmeyen mekânlar dizisi ortaya çıkmaktadır (Seeland and Nicole 2006).

Kentsel alanlarda yüksek düzeyde sosyal faydanın sağlanması için; farklı grupların toplumdaki izole edilmesini (Coles and Caserio 2001) önleyecek yeşil alanlar ve kullanıcı arasındaki etkileşimi sağlayacak tasarım ve yönetim konularına ağırlık verilmelidir. Mevcut alanların doğal elemanlar ve yeşille güçlendirilmesi bireyleri sosyal ortamlarda olmaya teşvik edecektir. Kamusal yeşil alanlar, bireylerin rekreasyonel gereksinimleri için yeşil bir çevre olarak tasarlanırlar. Aynı zamanda bu alanlar, farklı sosyal kategorideki bireylerin bir araya geldiği, toplanma alanlarıdır. Kimi plancılara göre parklar, sosyal arenalardır ve bireylerin birbirlerini tanıma, kabullenme olanağı veren, bireyi kendisini toplumun bir parçası olarak hissettiren sosyal çatışmanın engellenmesinde yardımcı alanlar olarak değerlendirilmektedir.

Yürüme gücü ya da tekerlekli sandalye kullanıcılarının evlerinden istedikleri destinasyonlara bağımsız olarak hareket etmelerini sağlayacak nitelikleri içerir. Yol genişlikleri, park yerleri ve yapı giriş mesafeleri de önemlidir.

Engellilere ayrılan otoparklar, bina girişlerine en fazla 300 metre mesafede olmalıdır.

Farklı işlevler ve destinasyonlar açık net sembollerle tanımlanmalıdır.

Yürüme yolları üzerinde dinlenme cepleri ve yeterli sayıda banka yer verilmelidir.

Yürüyüş yolu üzerinde olabilecek ve bireye tehlike yaratabilecek basamak, kot farklılıkları, su yüzeylerinin varlığı en az 90 cm. önceden farklı bir tekstürle ya da renk

farklılıkları farklı döşeme malzemesi ile uyarılmalıdır.

Görme engelli bir bireyin bastonuna takılabilecek objeler (babalar, mantar bariyerle vb.) yerden 68 cm. yükseklikte olmalıdır. Asılı zincirlerin bastonla çok kolay algılanamayacağı da hatırlanmalıdır. (Yaşlılar ya da meşgul bir birey 68 cm. altındaki bir zinciri kolaylıkla algılayamaz.)

Görme engelli bireye sokak köşesi, tünel, koridor vb. farklı mekânların varlığı rüzgârın hissettirilmesi ile yardımcı olabilir. Ayrıca, soğuk ya da sıcaklığın hissettirilmesi, hava akımının varlığının hissettirilmesi, sokak, havalandırma bacalarının varlığını tanımlayarak bireye yönelme de yardımcı olacaktır.

Basamaklarda sert sivri köşeler tercih edilmemelidir.

Yürüme yolları en az 0.90- 150 cm. genişlikte olmalıdır.

Bankalarda, arkalı ve kollu olanlar kalkmaya ve oturmaya yardımcı olacağından tercih edilmelidir. Bank yüksekliği yerden 45-50cm., kolluk yüksekliği oturma yerinden 15 cm. yükseklikte olmalıdır.

Tekerlekli sandalyenin boyutları, yol genişlikleri ve bankaların boyutları ile uyumlu olmalıdır. Sandalyenin farklı şekillerde dönüşü (90°, 180°, 360° ve U dönüşü) yapabilmesi için uygun ölçüler kullanılmalıdır.

Tekerlekli sandalye kullanıcıları ile donatı elemanları arasındaki ilişki dikkate alınmalıdır (çöp kutusu kullanmaları, bank vb. ilişkileri)

Bitkisel tasarımda, özellikle yürüme yolları, yaya yolları, dinlenme alanları ve parklarda engelli ve normal kullanıcıların güvenli ve konforlu olmalarına sağlamaya yönelik olmalıdır.

Gölge yapan ağaç, farklı doku ve formlardaki türlerle yapılan düzenlemelerde mikroklimatik kontrol sağlanmalıdır. Yansıma, güneş ışığı, sıcak gibi koşullardan öncelikli etkilenen yaşlı bireyler, çocuklar için mikroklimatik kontrol çok önemlidir. Güneşli, sıcak günlerde yarı gölgeli, serin mekân yaratacak uygun gövde yüksekliğinde ve taç genişliğinde olan türler seçilmelidir.

Özellikle yol ağacı olarak kullanılan türlerin en az 2 m. gövde yüksekliği yapmaları istenir. Aksi halde görme engelli

ya da fark edemeyen bir kullanıcı için dal parçaları tehlike yaratabilir.

Döşeme üzerinde tekerlekli sandalye hareketini engelleyecek meyve, kozalak, kırık dal parçaları ya da yere yakın dallanan ağaç türleri özellikle yürüme yolları üzerinde kullanılmamalıdır (örneğin; Çam- Pinus, Meşe- Quercus, At Kestanesi- Aesculus gb. Meyve, kozalakları yere düşebilecek türler)

Dikenli türlerin (Rosa-Gül, Berberis-Kadıntuzluğu türleri gb.) dikenleri, dal parçaları, yürüme yolu üzerinde ya da kenarında farkedemeyen bireylere batacağından dikkatli kullanılmalıdır.

Meyve ya da parlak yaprakları çekici olan ancak aynı zamanda zehirli olan türler (*Rhododendron*, *Taxus*-Porsuk, vb) çocuklar, zihinsel engelli bireyler için tehlikeli olabilir. Bu nedenle dikkatli kullanılmalıdır. Tasarımda yer verilen türlerin dendrolojik özellikleri ile birlikte zehirli olup olmadığı araştırılmalıdır.

Yüzlek köklü türler (*Salix*-söğüt, Kızıl Akçağaç-Acer gb.) tekerlekli sandalye ve bebek arabalarına engel olabilir.

Uzanma ayakta durma, yürüme gibi güçlükleri olan bireylerinde yeşil alanlardan ve rekreasyonel aktivitelerden yararlanmalarını sağlamak amacı ile; *yeşil alanlar ve parklarda; yükseltilmiş* çiçek ya da bitki yatakları kullanılmalıdır. Örneğin tekerlekli sandalye kullanıcısının bitki ile temasını sağlaması dokunması ya da yetiştirebilmesi için en az 120 cm genişlikte bir yaya yolu üzerinde; yükseltilmiş çiçek kasası yerden en az 90 cm. olmalıdır. Koltuk değneği kullanan bir kullanıcı için çiçek kasası yerden 85-90 cm. yükseklikte olmalıdır.

Park ve bahçelerde yer alan yürüme yolları; tekerlekli sandalye kullanıcıları ya da bastonla yürüyen bireyler için yeterli genişlikte ve uygun döşeme malzemeleri ile kaplanmalıdır.

Seeland ve Nicole (2006), özellikle görme engelli bireyler üzerinde yoğunlaşarak, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve bir grup engelli bireyin yeşil alanlar hakkındaki beklentilerini yüzyüze yaptıkları görüşmelerle değerlendirmişlerdir. Araştırmalarında; bireylerin yeşil alanlar hakkındaki beklentilerinde en çarpıcı sonuç; engelli bireylerin damgalanmaktan rahatsız

olduklarını ve çok özel tasarlanmış alanlarda olmaktan hoşnut olmadıklarıdır. Engellilere yönelik özel tasarım unsurlarının belirli yerde yoğunlaştırılmasından çok, alanın her yerinde yer verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca önemli ikinci konu ise; *bağımsız olarak* parkın her yerini ziyaret etmek istediklerini dile getirmişlerdir.

Algılama ve hafıza sorunları olan bireyler için; kentsel tasarımda aşağıdaki konulara dikkat edilmelidir;

Zamanın farkındalığını (mevsimsel geçişleri) hissettiren bitkisel tasarım hatırlatıcı olacaktır (örneğin baharda çiçeklenen bir çalı, sonbaharda kırmızı rengi ile etkili bir dekoratif ağaç kullanılması gibi).

Doğa ve doğal elemanların varlığı tüm kullanıcılar için en çok istenen elemanlardır. Bu nedenle; kentsel alanlarda bitki dokusu, su, kuş, balık vb. hayvalar ile zenginleştirilerek kent ekolojisine katkı sağlayacak tasarımlara ağırlık verilmelidir.

Sesli uyarılar (rüzgâr çanı, akan su sesi, taşlar, kayalar, kuş evleri) odak noktası olarak mekânı tanımlamakta, yönelme de hatırlatıcı olmakta ve akılda kalıcı olmaktadır.

Aşına olunan, bazı geleneksel objeler, modernleştirilerek (oturma yeri olarak bir serenderin uygulanması gibi) park, meydan düzenlemelerinde yer verilebilir.

Okuma-yazma eksikliği; algılamada ve algıladığını yorumlama da zayıflık olan bireyler için; basit, anlaşılır ve görülebilir büyüklükte ve sadelikte semboller kullanılmalıdır. Yani uyarıcı ve tanıtıcı levhalarda dünyanın her yerinde görülen standart semboller, grafik sunumlar kullanılmalıdır. Ya da basit, net çizimlere yer verilmelidir.

Sonuç

Aslında engelli olarak tanımlanan bireylerin ihtiyaçları çoğunluğun ya da standart kullanıcının ihtiyaçlarından çok da farklı değildir. Her engelli birey tıpkı diğer kentliler gibi toplumun bir üyesi olarak evde, işte ve kentte eşit özgürlüğe ve seçim haklarına sahiptir.

Kentsel tasarımda, engelli grubun homojen bir grup olmadığı özellikle dikkate alınmalıdır. Yani; engellilik, görme, duyma,

hareket kısıtlılığı, öğrenme güçlüğü ve kronik rahatsızlıkların biri ya da birkaçını birlikte kapsayabilir. Hatta kentsel tasarım kararlarında engelliliğin kapsam ve tanımı geniş tutularak; tansiyon, şeker, obezite vb. durumlarının da engel olarak yorumlanmalı ve *evrensel tasarım* yaklaşımı uygulanmalıdır.

Farklı fiziksel ve bilişsel yetilerdeki bireylerin aynı mekânda, ortak kullanımlarına olanak sağlayacak mekân organizasyonu sağlanmalıdır. Kentsel tasarımda yapılan hata ve *engeller*, bireyin *bağımsızlığına ve insani haklarına yapılan baskıları* simgelemektedir.

Kentsel tasarım uygulamalarında özellikle sokak, yol, meydan ve rekreasyonel yeşil alanların tasarım ve uygulama çalışmalarından sorumlu olan yerel yönetimler, ilgili disiplin uzmanlarının, sivil toplum örgütlerinin görüşlerini karar verme ve uygulama sürecine dâhil etmeye özen göstermelidir.

Yerel yönetimler, gerçekleştirdikleri uygulamaların *başarı derecelerini* belirli zaman dilimlerinde alan çalışmaları ile izlemeli, kullanıcı görüşlerini değerlendirerek, eksik ya da yanlış olan uygulamaları tüm bireylere uygun hale getirme çalışmalarını programlarına almalıdır. Tasarımın uygulanması kadar yönetimi konuları da ağırlık kazanmalıdır.

Kaynaklar

Anonymous. 2012. Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı. Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

Blankenship, J. 1998. Outdoor Accessibility. Section 240, Time- Saver Standards for Landscape Architecture: Design and Construction Data. Co-editors Harris, C., and Dines, N., Page 240-2, 240-24. McGraw-Hill Publishing Company, New York.

Bekci, B. 2012. Fiziksel Engelli Kullanılar İçin en uygun Ulaşım Akıllarının Erişebilirlik Açısından İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği. Bartın Orman Fakültesi Dergisi 2012, Cilt: 14, Özel Sayı, 26-36 ISSN: 1302-0943 EISSN: 1308-5875

Bozar, M. 2003. Dış Mekân Tasarımında Yaşlılık Olgusu. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Semineri, Ankara.

Coles, R., Caserio, M. 2001. Social Criteria for The Evaluation and Development of Urban Green Spaces. URGE (Urban Green Environment, development of Urban Green Spaces to Improve) The Quality of (Life in Cities) and Urban Regions. EVK-4- ET-2000-00022.

Connel, B.R. et al. 2008. The Principle of Universal Design, The National Institute on Disability and Rehabilitation research, U.S. Department of Education. N.C. State university. The Centre of Universal Design. <http://www.udeucation.org/learn/aboutud.asp> son erişim tarihi 6.5.

Eurostat, 2001. Disability and Social participation in Europe, Office for Official Publication of The European Community, Lüksemburg.

Francis, M. 2003. Open spaces- case studies Urban Open Spaces Designing for User needs, 2003.

Frey, H. 1999. Designing The City towards a More Sustainable Urban Form. E and FN Spon Routledge, London.

Gildam, H. 1992. Building Design for Handicapped and Aged Persons. Mc Grow Hill, New York.

Kılıçbay, M., 2000. Şehirler ve Kentler. İmge Kitabevi 2. Baskı, Kızılay, Ankara.

Seeland, K., and Nicole, S., 2006. Public Green Space and Disabled Users. Urban Forestry and urban Greening Volume 5. Issue 1., Page 29-34. Science Direct. 13 June 2006.

Türk Standartları Enstitüsü, 1998. “ Şehir İçi Yollar- Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar için Tesislerde Tasarım Kuralları. ICS 03.220.30.30, TS 12460, Ankara. Nisan.

Türk Standartları Enstitüsü, 1999. “ Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlenmelerin Tasarım Kuralları. ICS 11.180:91.040.30;93.080.30, TS 12576, Ankara. Nisan 1999.

Uriel, C. 1979. Main streaming The Handicapped, A Design Guide. Center of Architecture and Urban.

Uslu, A. 2005. Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi ve Sosyal Etkileşimin sağlanması İçin Dış Mekân Tasarımının Rolü”. 16-19 Kasım 2005, 3. Ulusal Yaşlılık Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Okullar Yayınevi, ISBN: 975- 00591-07 . İzmir.

Uslu, A. 2007. “Kent Ekolojisi”. Genel Ekoloji Kitabı, Nobel Yayın No: 1160, Nobel Bilim ve Araştırma Merkezi yayın No: 1, Fen ve Biyoloji Yayınları Dizisi: 37, 1. Basım, Nisan 2007. ISBN 978- 9944-77170-2, Ankara.